

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה סא: דיני צוואה לקריאת שמע (6): ספק צוואה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה סא: דיני צואה לקריאת שמע (6): ספק צואה

*

רקע

הגמ' דנה אם מותר לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו ספק צואה, והראשונים דנים מה הדין כשקרא קריאת שמע ומצא שהיתה צואה במקומו.

מקורות

- א. גמ' כה. "אמר רב יהודה ספק צואה בבית מותרת... אבל בספקן לא גזור"
- ב. גמ' כב: "תניא אידך היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו... תפלתו תועבה"
- ג. תוס' כב: ד"ה והא, אע"פ
תלמידי רבינו יונה יד. ד"ה הואיל
רשב"א כב: ד"ה המתפלל וראה צואה כנגדו [בעיקר: "... זה לא ראה עד עתה"]
ריטב"א כב: ד"ה הואיל וחטא [עדיף ללמוד גם ד"ה ת"ר המתפלל]
רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ג הל' ב, טו, והשגת הראב"ד על ה"ב
הל' תפילה פ"ד הל' ח-ט
ד. שו"ע סי' עו סע' ז-ח, ומשנה ברורה
סי' פא סע' ב, ומשנה ברורה

רשב"א כב: ד"ה המתפלל וראה

המתפלל וראה צואה כנגדו מהלך לפניו כדי שיזרקנה לאחוריו ד' אמות, מסתברא שאינו חוזר לראש אלא למקום שפסק, ואם התפלל תפלתו תפלה. ודייקנא לה מדרקתני: מהלך לפניו כדי שיזרקנה לאחוריו, ולא קאמר תפלתו תועבה כדאמר בסמוך בנמצאת צואה במקומו, ובודאי הפרש יש בין ראה צואה כנגדו ובין נמצאת במקומו, דבמקומו כיון דבעינן 'מחנך קדוש' היה לו לבדוק, אבל כנגדו דליכא אלא משום לא 'יראה כך' וזה לא ראה אותה כשהתחיל לא פשע בכלום, שלא הטריחו לבדוק כמלא עיניו, ואי משום 'לא יראה כך' זה לא ראה עד עתה. עוד אני סבור, דאפילו בנמצאת צואה במקומו אין צריך לחזור ולהתפלל אלא בשהתפלל במקום שדרכן להניח שם לעתים גרף של רעי, משום דאז נקרא פושע כשלא בדק, וכיון שחטא תפלתו תועבה, אבל במקום שנמצאת שם באקראי בעלמא, כמתפלל בבית הכנסת או בבית המדרש, אי נמי בבית במקום שאין דרכן בכך, אין זה פושע ואין תפלתו תועבה, וכדאמרינן לקמן בפירקין [כה.]: אמר רב יהודה ספק צואה בבית אסור ספק מי רגלים בבית מותר, וכל שכן לאיכא דאמרי ספק צואה בבית מותר באשפה אסור ספק מי רגלים אפילו באשפה מותר, וכל מקום שאמרו מותר אינו נקרא חוטא, וכל שלא חטא תפלתו תפלה, מדאמרינן הכא: אמר רבא הואיל וחטא אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה, אלמא טעמא דחטא הא לא חטא תפלתו תפלה, כן נראה לי. אחר כך מצאתי בתוספות שלא אמרו אלא במקום שיש להסתפק אם הוא טיט או צואה, הא לאו הכי לא.

ריטב"א כב: ד"ה הואיל וחטא

הואיל וחטא אין תפלתו תפלה. כלומר, הואיל וחטא - בשגגה קאמר, דהא אמרינן לקמן שאינו חייב לבדוק אם יש צואה בבית אם לאו, דהכי איתא לקמן בפרקין: ספק צואה בבית מותר. ומאי דאמר רבא, האי זבח רשעים תועבה הוא, לאו דוקא רשעים שהרי לא חטא אלא בשגגה, אלא כזבח רשעים קאמר. ומשום הכי אייתי האי קרא, דתפלה כנגד קרבן היא באה.

הסבר הסוגיה

איכא דאמרי, אמר רב יהודה: ספק צואה בבית - מותרת, באשפה - אסורה. ספק מי רגלים - אפילו באשפה נמי מותרין.
[גמ' כה.]

בית הוא מקום שמוחזק שאין בו צואה, ולכן מותר לקרוא בו קריאת שמע. אשפה היא מקום שמוחזק שיש בו צואה, ולכן אסור לקרוא בה קריאת שמע. לא ברור מדברי רבא מה הדין במקום שאין בו חזקה, אם דינו כבית או כאשפה. מלשון תלמידי רבינו יונה נ"ד. ד"ה הואיל, רשב"א [ד"ה המתפלל] ורא"ש [סי' כב] משמע שאסור לקרוא קריאת שמע במקום כזה¹. הרמב"ם [פ"ג הט"ו] פוסק: "היה קורא קריאת שמע בבית ונסתפק לו אם יש שם צואה או מימי רגלים או אין שם הרי זה מותר לקרות, היה קורא באשפה ונסתפק לו אם יש שם צואה או אין שם לא יקרא עד שיבדוק שחזקת האשפה שהיא מקום הטנופת", משמע מלשונו שבבית אינו חייב לבדוק אף כשיש ספק אם יש צואה, ובאשפה חייב לבדוק רק מפני שמוחזק שיש שם צואה. שיטת תלמידי רבינו יונה, הרשב"א והרא"ש ברורה, קריאת שמע במקום שיש בו צואה אסורה מהתורה, ולכן בספק צריכים להחמיר ככל ספק תורה, אך שיטת הרמב"ם צריכה עיון, מדוע הוא מקל בספק צואה²? ניתן להסבירו באחת משלוש דרכים:

א. הרמב"ם חולק על כל הראשונים, ולדעתו חיוב הרחקה מצואה הוא מדרבנן בלבד³.

ב. לבית יש חזקה מעיקרא שאין בו צואה, וגם כשנולד ספק, מעמידים את הבית על חזקתו.

¹ תלמידי רבינו יונה אומרים: "דוקא כשהיה מקום... שמצוי שם צואה", הרא"ש אומר: "מקום שראוי להסתפק ולתלות שיש שם צואה", הרשב"א אומר: "במקום שדרכן להניח שם לעתים".

² ה"מעשה רקח" [ד"ה היה קורא] מקשה קושיה זו, ומתריץ שהרמב"ם סובר כשאר הראשונים, שבית הוא בחזקת מקום שאין בו צואה, ולכן מותר לקרוא בו קריאת שמע. מקובל להסביר את הרמב"ם כמוהו [עיי' גם ערוך השלחן סי' ע"ט י"ז], אך מהלשון "ונסתפק לו" משמע שמותר לקרוא בבית גם כשיש ספק גמור.

³ בסוגייתנו מפורש שחיוב הרחקה מצואה מהתורה, שהרי הגמ' מחלקת בין צואה לבין מי רגלים ש"לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד" [את שאר הסוגיות (שבת כג., שבת קנ., ב"מ קיד:) ניתן לפרש כאסמכתא בעלמא]. אולם הרמב"ם לא מוזכר שאיסור קריאה כנגד צואה מהתורה, וגם לא מוזכר שאיסור קריאה כנגד מי רגלים מדרבנן. ניתן לפרש שחיוב הרחקה מצואה ומי רגלים מדרבנן, אך חכמים חילקו ביניהם מפני שדין הרחקה מצואה ומי רגלים מבוסס על מצות "ויתר תהיה לך על אונן" ומפורש בגמ' [כה.] שמצוה זו נאמרה לגבי צואה ולא לגבי מי רגלים [אמנם גם שם הרמב"ם (הל' מלכים פ"ו הל' י"ד טו) לא חילק בין צואה לבין מי רגלים]. השאלה אם חיוב ההרחקה הוא מהתורה או מדרבנן משמעותי לדין "יד לבית הכסא" ששם יש ספק אם יד מהוה זימון. הרמב"ם [פ"ג ה"ג] פוסק שמפני הספק אם "יד" מהוה זימון, אין קורין בו לכתחלה ואם קרא יצא. ניתן להבין דין זה בשלוש דרכים: א. חיוב הרחקה מצואה מדרבנן, ולכתחילה התמירו גם בספק דרבנן. ב. חיוב הרחקה מצואה מהתורה, והחיוב לחזור ולקרוא מדרבנן. ג. חיוב הרחקה מדאורייתא, ודין זימון ו"יד" מדרבנן. לא ניתן להבין שחיוב הרחקה מצואה מהתורה, ומבית הכסא מדרבנן, מפני שהרמב"ם הקדים את העיסוק בדיני בית הכסא לעיסוק בדיני צואה [השוה ללשונו של הטור ריש סי' פג].

ג. הרמב"ם פותח הלכה זו במילים: "היה קורא קריאת שמע בבית ונסתפק", משמע מכאן שאסור לאדם להתחיל לקרוא קריאת שמע כשיש ספק אם יש צואה בביתו, אך אם התחיל כבר לקרוא ואז עלה ספק שמא יש צואה בביתו, אינו חייב להפסיק ולחשוש לספק זה⁴.

הגמ' [כב:] אומרת: "היה מתפלל ומצא צואה במקומו... אמר רבא: הואיל וחטא אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה". נחלקו הראשונים אם המוצא צואה במקומו צריך לחזור ולהתפלל, תוס' [ד"ה אע"פ] סוברים שתפלתו תועבה "והוי מעוות לא יוכל לתקון" - הוא קיים מצות תפילה בתפילת תועבה, ואינו יכול לחזור ולהתפלל. רוב הראשונים [ר"י בתוס' שם, תלמידי רבינו יונה יד. ד"ה הואיל, רמב"ם הל' תפילה פ"ד ה"ט] סוברים שתפילת תועבה אינה תפילה, וחוזר ומתפלל.

נחלקו הראשונים אם תפילתו תועבה רק מפני שחטא, או שתפילתו תועבה אף במקרה שלא חטא. במילים אחרות, המתפלל באשפה ומצא בה צואה לכולי עלמא תפילתו תועבה, מפני שהיה אסור לו להתפלל ללא בדיקת מקומו, ומחלוקת הראשונים היא כשהתפלל בבית ומצא בו צואה. יש אומרים שתפילתו תועבה כיוון שמצא צואה במקומו, ויש אומרים שתפילתו תפילה, שהרי ספק צואה בבית מותר, ואינו חייב לבדוק את מקומו.

ר"י [בתוס' ד"ה והא], תלמידי רבינו יונה [יד. ד"ה הואיל], רשב"א [ד"ה מתפלל וראה] ורא"ש [סי' כב] סוברים שתפילתו תועבה רק כשחטא, הריטב"א [ד"ה הואיל וחטא] סובר שתפילתו תועבה אף כשמצא צואה בבית.

נחלקו תלמידי רבינו יונה [שם] והרשב"א [שם] בדין מוצא צואה כנגדו, תלמידי רבינו יונה סוברים שאין הבדל בין מוצא צואה במקומו לבין מוצא צואה כנגדו, ובשני המקרים, אם מוצא צואה במקום שהיה צריך לבדוק שאין שם צואה, תפילתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. הרשב"א סובר שתפילתו תועבה רק כשמצא צואה במקומו, אם מוצא צואה כנגדו אינו חייב לחזור ולהתפלל. הרשב"א לשיטתו [לעיל עמ' 271], שצואה כנגדו אינה אסורה מדין "והיה מחניך קדוש" אלא מדין "ולא יראה כן ערות דבר", ולדעתו אינו עובר על האיסור כשאינו רואה את הצואה⁵.

שיטת הרמב"ם קובעת ברכה לעצמה. כפי שראינו לעיל, בהלכות קריאת שמע הרמב"ם פוסק שמותר לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו ספק צואה, ואסור לקרוא קריאת שמע במקום שמוחזק שיש בו צואה. בהלכות תפילה [פ"ד ה"ח] פוסק הרמב"ם: "טהרת מקום התפלה כיצד לא יתפלל... במקום שאינו בחזקת טהרה עד שיבדקנו". הבדל הלשון בין

⁴ פתיחה זו קיימת בהלכה זו ובהלכה יד בלבד. כל ההלכות בפרק עוסקות בחיוב הרחקה לפני שאדם מתחיל קריאת שמע, ושתי הלכות אלו, שהן ההלכות המסיימות את הלכות הרחקה מצואה, עוסקות בחיוב להפסיק באמצע הקריאה. עיין לעיל עמ' 281 הסבר הלכה יד, ועמ' 136 שגם לגבי עיסוק במלאכה הרמב"ם מחלק בין עסוק במלאכה שצריך לקרוא קריאת שמע, לבין קורא קריאת שמע שרוצה לעשות מלאכה.

⁵ מאריכות לשונו עולה בברור, שעצימת עיניים אינה מועילה כשצואה כנגדו. כשיודע שצואה כנגדו, חייב להחזיר פניו, אך כאן שאינו יודע שיש צואה כנגדו, חייב להרחיק רק משעה שרואה אותה.

הלכות קריאת שמע לבין הלכות תפילה בולט. מותר לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו ספק צואה, ואסור להתפלל במקום שאינו מוחזק כטהור. בהלכות תפילה יש הלכה מיוחדת של "טהרת מקום התפלה", והלכה זו מחייבת להתפלל רק במקום המוחזק כטהור. הרמב"ם פוסק את סוגייתנו בהלכות תפילה [פ"ד ה"ט]: "המתפלל ומצא צואה במקומו, הואיל וחטא מפני שלא בדק עד שלא התפלל - חוזר ומתפלל במקום טהור". הרמב"ם מדגיש שצריך לחזור ולהתפלל מפני שחטא שלא בדק את מקומו, זאת אומרת שהרמב"ם סובר כרוב הראשונים, שתפילתו תועבה רק כשלא הקפיד על טהרת מקום התפילה. אם התפלל במקום המוחזק כטהור, תפילתו תפילה.

סיכום

רוב הראשונים סוברים שחייב הרחקה מצואה מהתורה, ולכן אסור לקרוא קריאת שמע במקום שיש בו ספק צואה עד שיבדקנו. בית מוחזק כמקום שאין בו צואה, ולכן מותר לקרוא בו ללא בדיקה. מהרמב"ם משמע שלדעתו יש חילוק בין קריאת שמע לתפילה. מותר לקרוא במקום שיש בו ספק צואה, ואסור להתפלל במקום שאינו מוחזק כטהור, ללא בדיקה.

המתפלל ומוצא צואה במקומו, תפילתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. הריטב"א סובר שצריך לחזור ולהתפלל אף כשהתפלל במקום המוחזק כטהור. הרשב"א סובר שצריך לחזור ולהתפלל רק כשהתפלל במקום שהיה חייב בדיקה, ורק כשמצא צואה בד' אמותיו. תלמידי רבינו יונה סוברים שצריך לחזור ולהתפלל רק במקום שהיה חייב בדיקה, אך לדעתם חייב לחזור ולהתפלל אף כשמצא צואה כנגדו.

הלכה

השו"ע [סי' עו סע' ז-ח] פוסק שמותר לקרוא קריאת שמע בבית ללא בדיקה, ואסור לקרוא באשפה ללא בדיקה, ופוסק כרוב הראשונים שאם קרא במקום שצריך בדיקה ומצא צואה אחר קריאתו, חוזר וקורא. הוא [סי' פא סע' ב] מביא את מחלוקת תלמידי רבינו יונה והרשב"א לענין מוצא צואה כנגדו, ואינו מכריע בה. המשנה ברורה [סי' פא סק"ג] פוסק כרשב"א שאין צריך לחזור ולקרוא.